

Taqlid soʻzlarning tasnifi

Magistrant Matyakubova Nargiza

Ilmiy rahbar: f.f.f.d.(PhD) F.Jumayeva

Tovushlar inson va tabiat tovushlariga boʻlinadi. Inson tovushlari nutq aʼzolarining harakati asosida paydo boʻlsa, tabiat tovushlari, odatda, narsalar bir-biriga tegishi, urilishi, qisilishi, siqilishi, buralishi kabilar asosida paydo boʻladi. Shuningdek, hayvon-jonivorlarning tovushi: itlarning vovullashi, mushukning miyovlashi, qushlarning sayrashi, otning kishnashi, qoʻylarning maʼrashi, eshaklarning hangrashi kabilarga taqlid qilish asosida ham tilimizda bir qancha soʻzlar paydo boʻladi. Bunday soʻzlar tilshunoslikda taqlid soʻzlar deb yuritiladi. Taqlid soʻzlar, shuningdek, jonli-jonsiz narsalarning holatiga taqlidni bildiruvchi soʻzlardir. Shunga koʻra ikki turga boʻlib oʻrganiladi:

1. Tovushga taqlid soʻzlar.
2. Holatga taqlid soʻzlar.

Maʼlumki, taqlid soʻzlarga doir koʻpgina ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. U.Tursunov, A.Muxtorov, SH.Rahmatullayev, A.Nurmonov, A.Sobirov, Sh.Yusupova, A.Anorbekova, Sh.Mirzayeva, R.Sayfullayeva kabi tilshunoslarning asarlari bunga misol boʻladi¹. Shu ishlar asosida taqlid soʻzlarni keng doirada tasniflab oʻtamiz.

Tovushga taqlid soʻzlar tarkiban bir nechta guruhlarga ajratiladi:

a) kishilarning harakat-holatidan paydo boʻlgan tovushlarga taqlid bildiruvchi soʻzlar: *qars-qars, afshu, chalp-chulp, duk-duk, shalop, shalop-shulup*. M., *Nazira yuragining duk-dukini hattoki shu shovqinda eshitdi*;

b) chaqaloqlarning yigʻlash, uxlash paytida paydo boʻladigan tovushlarga taqlid bildiruvchi soʻzlar: *inga-inga, pish-pish*. M., *Chaqaloqning inga degan tovushi butun olamni jonlantiradi*;

¹ U.Tursunov, A.Muxtorov, Sh.Rahmatullayev. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. T.:Oʻzbekiston.1992. – 394 b.
A.Nurmonov, A.Sobirov, Sh.Yusupova. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. 2-kitob. T.:Ilm ziyo.2013. – 410 b.
A.Anorbekova, Sh.Mirzayeva. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. T.:Noshir.2012. – 156 b.
R.Sayfullayeva va boshqalar. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. T.2009. – 257 b.

d) kishilarning quvonchi, qayg‘usini ifodalovchi tovushlarga taqlid bildiruvchi so‘zlar: *qah-qah, pix-pix, hingir-hingir, ho‘ng-ho‘ng* M., *Do‘stlarning qah-qah ovozi butun davrani uyg‘otdi;*

e) kishilarning so‘zlashi, baqir-chaqirini ifodalovchi tovushlarga taqlid so‘zlar: *pichir-pichir, qiy-chuv, g‘o‘ng‘ir-g‘o‘ng‘ir, shivir-shivir, bidir-bidir, vag‘ir-vug‘ur, g‘ivir-shivir, qiy-chuv*. M., *Birdaniga qiy-chuv boshlanib ketdi;*

f) hayvonlar tovushiga taqlid bildiruvchi so‘zlar: *miyov, vov, uv, irr, maa, vaq-vaq, mee, mo‘o‘, dupir-dupir*. M., *Qishloqning yozgi tunlari qurbaqaning vaq-vaqi bilan yanada yoqimli tuyulardi;*

g) hasharotlar tovushiga taqlid bildiruvchi so‘zlar: *chirr-chirr, vish, viz-viz, g‘uv-g‘uv*. M., *Asalarilarning vizillashi quloqni karaxt qiladi;*

h) qushlar tovushiga taqlid bildiruvchi so‘zlar: *qag‘-qag‘, pit-pildiq, ku-ku, kak-ku, chug‘ur-chug‘ur, parr*. M., *Bolalar chumchuqlarning chug‘ur-chug‘uriga mahliyo edi;*

j) parrandalar tovushiga taqlid bildiruvchi so‘zlar: *g‘a-g‘a, qu-qu, chip-chip, qa-qa-qa-qaq*. M., *Tashqaridan jo‘jalarning chi-chiyi eshitilib turardi;*

k) tabiat hodisalari va tabiiy ofatlarning tovushiga taqlid bildiruvchi so‘zlar: *gumbur-gumbur, biliq-biliq, chars-churs, g‘uv-g‘uv, shitir-shitir, shildir-shildir, baqir-buqur, g‘uv, chirs-chirs, chilp-chilp, g‘arch-g‘urch, cho‘lp-cho‘lp, vaqir-vaqir*. M., *Shamolda barglarning shitir-shitiri eshitiladi;*

l) jonsiz predmetlarning tovushiga taqlid bildiruvchi so‘zlar: *g‘iyq, duk, qars-qars, sharaq, taraq, tap, tars, tars-turs, tars-tars, chirs, qart-qurt, g‘arch*. M., *Kimdir eshikni tars etib ochdi va uyga kirdi;*

m) narsalarning bir-biriga urilishi natijasida hosil bo‘ladigan tovushga taqlid bildiruvchi so‘zlar: *taq-taq, qars-qars, sharaq, taqir-tuqur, qars-qurs, gurs, taraqa-turuq, chirs, tasira-tusir*. M., *Qorong‘uda derazaning taqir-tuqiri xonadagilarni vahimaga soldi;*

n) texnika va texnik asboblarning tovushiga taqlid bildiruvchi so‘zlar: *bong-bong, chiq-chiq, taka-tum-tak*. M., *Jim-jitlik cho‘kkan, hattoki soatning chiq-chiqi mixni qoqayotganm bolg‘aning ovozidek tuyulardi;*

o) transport vositalarining tovushiga taqlid soʻzlar: *di-dit, gʻuuuv, bip-bip, shaqa-shaq, vuuuuu(poyezd), tiqir-tiqir, trrr-trr-trrr*. M., *Poyezdning shaqa-shaq ovozi meni doimgidek allalab qoʻydi*.

Holatga taqlid soʻzlarning tasnifi:

a) kishilarning holatiga taqlid bildiruvchi soʻzlar: *dir-dir, alang-jalang, lang, zirq-zirq, loʻq-loʻq, shart-shurt, yum-yum(yigʻlamoq), sim-sim(ogʻrimoq), gʻij-gʻij (aql), gʻing-ping, zir-zir, shartta-shartta, shuv, moʻlt, dik-dik, shov-shuv, pish-pish, hang-mang, lop, gʻivir*. M., *U yum-yum yigʻladi*;

b) kishilarning xususiyatlarini ifodalovchi holatga taqlid bildiruvchi soʻzlar: *jilpang-jilpang, jirt-jirt, qilpang-qilpang, lik-lik, liking-likang*. M., *Qizlarning jilpang-jilpang qilishi judayam yomon koʻrinardi*;

d) harakatning holatini ifodalovchi holatga taqlid bildiruvchi soʻzlar: *pildir-pildir, lapang-lapang, gir-gir*. M., *Nozima onasining tepasida gir-gir aylanardi*;

e) ob-havo taʼsiri natijasida paydo boʻladigan holatga taqlidni bildiruvchi soʻzlar: *dagʻ-dagʻ, dir-dir, qalt-qalt, lov-lov, jiz-jiz*. M., *Sovuqdan tanamiz dagʻ-dagʻ qaltirardi*;

f) yorugʻlik, nur taʼsirida paydo boʻluvchi holatga taqlid bildiruvchi soʻzlar: *lip-lip, milt-milt, jimir-jimir, yalt-yalt, yalt-yult, yaraq, yal-yalt*. M., *Chirogʻimiz lip etib oʻchib qoldi*;

g) tabiat hodisalarining holatiga taqlid bildiruvchi soʻzlar: *guppa-guppa, guv-guv, gup, jimir-jimir, sharros*. M., *Birdaniga yomgʻir sharros quydi*;

h) oʻsimliklarning holatiga taqlid bildiruvchi soʻzlar: *gʻuj-gʻuj, gʻir-gʻir, hil-hil, duv-duv*. M., *Mevalar duv-duv toʻkildi*;

Taqlid soʻzlar shaxslarning, jonli-jonsiz narsalarning, nutqi, harakat-holatlari asosida paydo boʻladigan soʻzlardir. Tilimizda nutqiy taʼsirchanlik, obrazlilikni oshirishda keng imkoniyatlar yaratadi. Semantik, pragmatik maʼno xususiyatlariga koʻra nutqda faol qoʻllaniladi.